

Čtyřicet let po okupaci

Během své pražské návštěvy vystoupila Natalie Gorbaněvská 20. srpna 2008 na mezinárodní konferenci s příspěvkem, v němž komentovala pohled ruské veřejnosti a státních institucí na výročí srpnové okupace, stejně jako na nedávné události v Gruzii.

Natalie Gorbaněvská

Foto: archiv Štěpána Černouška

Předně bych chtěla upozornit, že za nic z toho, co zde řeknu, ani za téma mého vystoupení nenesou organizátoři konference žádnou zodpovědnost. V programu je můj příspěvek uveden pod názvem „Vliv československých událostí na tehdejší sovětskou společnost a zejména na vznik disentu“. Já sama jsem ho takhle nenazvala a ani nazvat nemohla: hnutí na obranu lidských práv totiž vzniklo dávno před událostmi v Československu – jeho formální vznik se datuje 5. prosincem 1965, demonstrací na Puškinově náměstí, která se konala pod heslem „Dodržujte naši ústavu!“. O tom, jaký byl můj původní záměr,

se zmíním později. Moje dnešní téma však zní: „Československo 1968 – Gruzie 2008“.

Před několika dny jsem vedla e-mailový rozhovor s moskevskými novinami Moscow News, na jehož konci mi jeho autor položil otázku: „... rád bych se vás zeptal, jaký je váš názor na nejnovější události v Gruzii. Záběry ruských vojsk na cizím území ve vás zejména v době, kdy se blíží výročí invaze do Československa, musejí probouzet silné emoce. Co si o tom všem myslíte? Opakuje se znovu historie?“

Původně jsem chtěla reagovat jenom stručně, ale nakonec byla moje

odpověď až nečekaně obsírná: „Samozřejmě že ve mně tato válka probouzí emoce. Nemohu na tomto místě nezopakovat ‚Stalo se to v srpnu...‘ Existují pochopitelně rozdíly: z nějakého zvláštního důvodu mi v osmašedesátém byl mnohem sympatičtější komunista Dubček než současný na první pohled nekomunista Saakašvili (přestože jsem z něj ani ze ‚socialismu s lidskou tvářičkou‘ tenkrát, na rozdíl od jiných, nijak nadšená nebyla). Politici obecně mi totiž příliš sympatičtí nejsou – jedinou výjimku představují Ronald Reagan a samozřejmě Václav Havel, ale jeden z nich vstoupil do politiky jako bývalý herec a druhý jako dramatik, tedy přímo z kina a z divadla!

Bez ohledu na to, zda to všechno začalo útokem Gruzie na Jižní Osetii, ve světle dnešních informací je zřejmé, že útok Ruska na Gruzii byl dopředu naplánovaný, že takzvaní jihoosetinští separatisté (celé vedení Jižní Osetie má výhradně postsovětskou orientaci, a nejde tedy o osetinské separatisty v pravém slova smyslu) Gruzii provokovali (druhá věc je, že se Gruzie tak hloupě vyprovokovat nechala) s požehnáním nebo možná rovnou na příkaz Moskvy a že ruská vojska se do Gruzie přesunula dřív, než došlo k útoku na Cchinvali. Je tedy pravděpodobné, že kdyby útok na Cchinvali nepřišel, došlo by k novým provokacím, kupříkladu v Abcházii. Celkové škody, počet loupeží a případů drancování v Gruzii překonávají

Natalie Gorbaněvská během svého projevu v Senátu

Foto: Jiří Reichl

vše, co se dalo vyčíslit v osmašedesátém roce v Československu.

Proto je tak těžké jednoduše konstatovat, že se historie opakuje. Opakuje se totiž v jiné podobě. Tehdy to bylo dílo totalitního komunistického a imperiálního Sovětského svazu. Dnes je to dílo těch, kteří by chtěli vrátit Rusko do minulosti – ne pouze do jejího imperiálního, ale zároveň i do totalitního období – avšak nemají k tomu dostatek sil. A zejména tenhle pocit bezmoci podle mého názoru jejich agresi ještě zvyšuje.“

Možná že právě díky tomuto rozhovoru, v němž jsem poprvé zformulovala svůj názor na tuto válku a navíc ji dala do souvislosti s Československem, jsem se rozhodla změnit téma svého vystoupení. Původně jsem měla v plánu sepsat pro dnešní konferenci text s názvem „Legenda pražského jara v Rusku: po čtyřiceti letech“. Potíž je však v tom, že jsem nedávno napsala pro srpnové číslo moskevského časopisu Neprikosnovennyj zapas článek „Legenda naší demonstrace: po čtyřiceti letech“. Ten se opírá o studium materiálů z ruského internetu, zejména z Živogo žurnala, kam také sama od nedávné doby aktivně přispívám.

Každý pochopí, proč právě internet. Po zlatých časech svobody tisku a prostředků masové komunikace obecně v 90. letech přišlo období jejího oklešťování. Za osm let se v zemi podařilo zcela umlčet nezávislou – nebo alespoň částečně nezávislou – televizi a zbylá nezávislá masmédia lze spočítat na prstech jedné ruky. Ta získávají významnou část svých čtenářů a posluchačů právě pomocí internetu. Na internetu člověk najde spoustu nezávislých webových stránek a zejména blogů, a dokonce i některé televize na ně umísťují své nezávislé záběry. Pokud se tedy chceme orientovat v ruském veřejném životě, bez internetu se neobejdeme.

Materiálů pro svou druhou „legendu“ jsem na internetu našla dostatek. A bych nikoho neuváděla do rozpaků slovem legenda, přečtu vám úvod článku, o kterém jsem se již zmínila:

„Především bych vám chtěla vysvětlit, co mám na mysli slovem legenda. Nejde ani o pohádku, ani o nějaký výmysl, ale o skutečnou událost, která se postupem času proměnila v legendu. V tomto smyslu jsem napsala patnáct let po demonstraci: Nebylo by lepší se zamyslet nad tím, proč se na naši demonstraci – jeden

z mnoha projevů nesouhlasu – dosud nezapomnělo? Proč namísto toho, aby se „věci minulé“ postupně člověku vytratily z paměti, legenda, která se kolem demonstrace utvořila, naopak nabírá na síle?“

Nezapomínám přitom ani na analogii s „legendou pražského jara“. Dnes jsem si na internetu povšimla, že ruské „dobrodružství“ v Gruzii autory často vybízí k asociacím s Československem. Jde o asociace dvojího druhu – především s rokem 1938 –, které jsou naprosto oprávněné.

Sice tím odbočím od tématu, ale ráda bych uvedla jeden příklad. Michail Berg píše ve svém textu na webové stránce:

„... lidská práva, to znamená práva Osetinců v Gruzii (nebo třeba Němců v Sudetech), dravce s imperiálními sklony v žádném případě nezajímají. To, že Gruzínci páchají zvěrstva, vykřikuje do světa vláda, která utopila v krvi Čečensko, bombardovala Groznyj hůř než Saakašvili Cchinvali, vláda, která obětovala své lidi na Dubrovce a v Beslanu. Dohled společnosti nad sebou samou je ničivý – a to včetně svobodného tisku a opozice.“

<http://grani.ru/Politics/Russia/m.140057.html>

Už ne tak často, ale rovněž oprávněně se objevují asociace se sovětskou invazí do Československa v roce 1968. Jurij Rost, jeden z nejlepších ruských novinářů, v rádiu Echo Moskvy řekl:

„Ani jednou tu nezaznělo slovo, které podle mého názoru zazníť mělo. Přestože ve skutečnosti se jednalo o okupaci, říkalo se tomu přátelská pomoc. A to, co momentálně sledujeme v Gruzii, je rovněž okupace.“

Sergej Kovaljev na rádiu Svoboda zase připomněl slova písně Alexandra Galiče, která se ostatně v té době nevybavila pouze jemu:

„Občané, vlast je v nebezpečí!

Naše tanky jsou v cizí zemi.“

A tyto „tanky v cizí zemi“ jsou dědictvím sovětské minulosti, které nás nutí vnímat dnešní, mírně řečeno „ruskou vojenskou přítomnost“

v Gruzii jako přízrak minulých sovětských invazí. Uvedu teď další tři citáty z blogů:

„Maďarsko 1956, Československo 1968, Afghánistán 1979, Čečensko 1994, Gruzie 2008.

Naším se opět zachtělo války. Když jde Rusko do války, vždycky už to dokáže nějak hezky zdůvodnit.“

<http://comnen.livejournal.com/272230.html>

„... druhý příchod SSSR; krvavá diktatura po sobě znovu zanechala krvavé stopy: Maďarsko, Československo, Afghánistán, Gruzie. Kdo je na radě zítra? Nevíme, ale předem upozorňujeme – je ozbrojen.“

<http://comnen.livejournal.com/272230.html>

„Na nejbližších padesát let se z nás stane největší strašák a Írán si odpocíne. Ještě jsme se nestačili vzpamatovat z událostí v Československu a Afghánistánu (o Čečensku raději pomlčím, na to je lepší v kontextu vládních snah o obnovení územní celistvosti ani nevzpomínat) a máme tu nový dáreček.“

http://volokhonsky.blogspot.com/2008/08/blog-post_11.html

Nerada bych však ve vás posluchačích vyvolala mylný dojem, že podobné nálady v současnosti sdílí většina národa. Jak na internetu, tak i v běžném životě smýšlí převaha ruských občanů – kteří se k dané situaci nějakým způsobem vyjádřili – nacionalisticky a má sklony k patriotismu; vyslovují tedy velmocenské a imperiální názory. Co si o tom myslí mlčící většina, nikdo vlastně neví, ale pokud si vzpomeneme na výsledky posledních parlamentních a prezidentských voleb a vezmeme navíc v úvahu i to, jak jsou lidé každý den, každou hodinu masírováni televizí, potom si dokážeme představit náladu, jež převládá. Když už jsem se tu zmínila o televizi... na chvíli odbočím od gruzínského tématu a zmíním se o filmu, který televize měla vysílat

právě dnes. Na Živom žurnale o tom psal jeden ruský občan žijící v Praze, který se jmenuje Kyril. Rozepisuje se o něm velmi obsáhle a podrobně, takže jeho text trochu zkrátím:

„Dnes jsem dostal e-mail od dokumentaristy Gasanova, který se „proslavil“ svými skandály. Natáčí snímky pro kanál Rossia, a za tu dobu, co pro něj pracuje, se mu v nich podařilo urazit Maďarsko, Ukrajinu a pobaltské země. Točí v duchu, že všichni kolem jsou hlupáci a nás Rusy navíc nemají rádi. O samotném Gasanovovi se zmíním později, teď bych však rád něco řekl o jeho dokumentu, který bude 20. srpna vysílat kanál Rossia k výročí okupace Československa. (...)

Je zřejmé, že cílem Gasanova je přistihnout a obvinít.

Obvinít Čechy, že útočili na ruské vojáky. (...)

Obvinít Československo, že za druhé světové války vívalo Hitlera bezmála s kyticí v ruce.

Obvinít ho, že žádné pražské jaro vlastně nebylo.

A obecně, v Gasanovově duchu: Češi jsou hlupáci a za okupaci by nám vlastně měli poděkovat.

Zkrátka a dobře, dokumentarista Gasanov se pyšní následujícím...“

Na tomto místě Kyril čtenáři předkládá text „dokumentaristy“. Citát je to dlouhý, ale za poslech určitě stojí. Dalo by se říct, že je to celá ideologická doktrína:

„Události ze srpna 1968 zůstávají i přes tisíce popsaných stránek poměrně neznámé; zejména pak ruskému divákovi. Nejčastěji se objevuje následující schéma: v osmašedesátém roce ČSSR začala prosazovat demokratické reformy, které následně bezohledně rozjezdily pásy sovětských tanků. Ve skutečnosti je však historie mnohem složitější. Především, události v Československu byly pouze okrajovou záležitostí mnohem významnějších procesů, které v roce 1968 zachvátily celý svět, a zejména pak společenské, ideologické a ekonomické krize. V různých zemích se reakce na celou řadu krizí různila,

ale prakticky v žádné významné vyspělé zemi (např. ve Francii, v západním Německu a zejména ve Spojených státech amerických) se následně reakce neobešly bez krve, bez velmi krutého potlačování protestních akcí za použití střelných zbraní atd. Rozdíl v Československu spočíval pouze v tom, že v jeho případě šlo o zásah zvenčí.

Mnohem důležitější je však skutečnost, že v letech 67–68 stál svět jenom krůček od světové války mezi východní a západní Evropou a poměr sil vycházel v neprospěch SSSR. Aby se nějak podařilo neutralizovat převahu NATO (zejména pak v letectvu a v taktických jaderných zbraních), bylo potřeba rozmístit ve střední Evropě deset sovětských divízií, protože armáda ČSSR rozhodně nebyla schopná vydržet dlouhodobější vojenské nasazení. Z analýz sovětských vojenských odborníků vyplývalo, že vojska NATO by se dostala do Prahy za dva dny a za dalších pět by dosáhla hranic SSSR. Novotný i Dubček přesto přese všechno kategoricky odmítali Sovětskému svazu v této otázce ustoupit. A to byl tedy hlavní důvod sovětské invaze, nikoli nechvalně známé reformy, které mimochodem, jak na ně vzpomínají některé významné osobnosti tehdejšího Československa (kupříkladu Mlynář), zůstaly pouze na papíře.

Tím se hroubí mýtus o přátelství národů ČSSR a SSSR. Neškodí si připomenout ani kolaboraci Čechů během druhé světové války, která překračuje všechny pochopitelné meze.

Dodnes zůstává záhadou, co vlastně bylo bezprostřední příčinou invaze. Obvykle se zmiňuje dopis V. Biľaka na ÚV KSSS, ve skutečnosti však podobné dopisy přicházely z několika stran a tehdejší sovětský vůdce Biľaka nepovažovali za největší autoritu v řadách KSČ. Jde spíše o to, že 16. srpna podepsali Svoboda a Ceausescu dohodu, která dávala vzniknout obrannému spolenectví mimo rámec Varšavské smlouvy (bod č. 8), což se nejspíš stalo příčinou invaze.

Nakonec představuji spektrum názorů české strany, které se týkají střelby v Praze, a pro srovnání pak sovětské dokumenty, jež oproti dnes hojně rozšířeným tvrzením dokazují, že hnutí odporu v Československu skutečně existovala.

Velmi zajímavé jsou pak vzpomínky Wojciecha Jaruzelského – poslední dosud žijící významné postavy těchto událostí. Ten mimochodem předkládá důkazy o tom, že užší vedení KSČ uvažovalo, že by vystoupilo z Varšavské smlouvy, což by samozřejmě narušilo rovnováhu sil v Evropě a ve světě.“

<http://kirill-praha.livejournal.com/21996.html>

Vynechám teď Kyrilovy námítky týkající se zkracování a zamlčování faktů, které jsou v dokumentu zmiňovány a podle nichž si člověk může vytvořit názor, jakou asi duchovní potravu předkládá ruským divákům monopolní státní televize. Místo toho tu za něj položím jeho otázku:

„Velmi by mě zajímalo, jestli na tento film česká strana nějak zareaguje...“

Když jsem dopisovala svůj text, také jsem se nad ní zamyslela. A zamyslela jsem se ještě nad jednou věcí: skutečně ten dokument chtějí odvysílat? Nejspíš budou muset, vždyť přece zapadá do dnešní proimperiální, protizápadní ideologie, která se zaměřuje také proti NATO a Americe. I když... Tohle napsal Kyril v noci na 19. srpna:

„Před pár dny jsem se v jednom článku zamýšlel nad tím, jakým tónem asi budou ruské televizní programy ve světle patriotických nálad informovat o čtyřicátém výročí okupace Československa. ... Teď už to vím. První program, kanál Rossia, se rozhodl všechno hodit za hlavu, přejít to mlčením a nic neříct. Moji známí „odtamud“ to popsali následovně: v Gruzii jsou tanky, takže se nabízejí různá srovnání; proto bude lepší o tom pomlčet. O všem.

Dokonce i Gasanovův fašistický film stáhli z vysílání. Pro všechny případy.“

Ale později v e-mailu, který mi poslal, ještě dodal:

„Film se sice vysílat bude, ale ne 20.- 21., nýbrž až ti nahoře rozhodnou, že už je možné ho pustit a že už nevyvolá nežádoucí asociace s Gruzii. To znamená tak dva tři týdny (možná i dříve) po plánovaném datu... Takže samotný film jim špatný nepřipadá, pouze se rozhodli, že teď není vhodné o Československu hovořit, a bude lepší, když se o něm zatím pomlčí.“

Text, který už jsem měla napsaný, jsem nijak výrazně měnit nemusela, protože jsem s touto variantou počítala: pražské tanky na pozadí těch gruzínských mohou vedení televize i přes všechna lživá tvrzení připadat jako zbytečná připomínka, která by mohla vyvolávat nežádoucí asociace. Jak říká Medvídek Pú, „tohle nejsou ty správné včely, tak asi nebudou mít ten správný med“. Ale ruské tanky v Gruzii správné jsou, tak jako byly „správné“ před čtyřiceti lety v Československu a ještě předtím před dvanácti lety v Maďarsku a jedenáct let poté v Afghánistánu.

A tím se vracíme k výčtu zemí, které zažily nebo v budoucnu ještě zažijí sovětskou nebo, chcete-li, ruskou invazi. Ukrajinský autor Novickij nazval jeden svůj text „Ukrajina – další na řadě?“ a cituje v něm slova Alexandra Sušky, vědeckého ředitele ukrajinského Institutu euroatlantické spolupráce:

„... V životních projevech impéria, které se kolem sebe snaží šířit ‚mír‘, můžeme vypořádat určitý cyklus: Finsko – 1939, Maďarsko – 1956, Československo – 1968, Afghánistán – 1979, Gruzie – 2008, Ukrajina – ? Život se stále zrychluje, takže určitě ne později než v roce 2017.“

<http://novitsky.livejournal.com/132177.html>

Pokud člověk vychází ze současné situace a z toho, jaký režim v dnešním Rusku panuje, nejedná se ze strany Ukrajinců o zbytečné obavy. Když přihlídneme k faktu, že Rusko své činy vysvětlovalo ochranou zájmů ruských

občanů – a v Jižní Osetii, stejně jako v Abcházii, rozdávalo ruské pasy nalevo napravo – mohou vyvolat zprávy o tom, že se ruské pasy v hojném počtu vydávají na východní Ukrajině a zejména pak na Krymu, vážné obavy. Na internetu se o tomto jevu zmiňuje celá řada zdrojů.

Nicméně položme si otázku: Dočká se současný ruský režim onoho osudového roku 2017? Na tomto místě bych se znovu ráda vrátila k textu jednoho mého kamaráda z Živogo žurnala, abych své vystoupení zakončila alespoň trochu optimističtěji:

„Gruzínská válka nese kromě bezprostředních útrap a zármutku, které přinesla celé řadě lidí, další znak, jenž se objevuje v novodobé sovětsko-ruské historii. (...) Člověku se záhy vybaví pošlapání nadějí pražského jara. Tento čin znamenal jakousi tečku za politikou tehdejších vládnoucích představitelů Kremli a za pokusy o „oteplení“ celkové atmosféry. Po ní následovalo období stagnace, během něhož mimochodem došlo k velkému odlivu lidí ze země. V následujícím desetiletí se totiž emigrace stala bezmála jedinou možností, jak mohli lidé, kterým ještě zbyl v těle kousek svědomí, ale zároveň to nebyli bůhvíjací hrdinové, dát najevo svůj nesouhlas se všemi těmi ohavnými praktikami, které nakonec zvítězily. Další krok, jenž následoval v roce 1979 – invaze do Afghánistánu a s ní spojené definitivní utažení šroubu –, masové odchody do emigrace víceméně ukončil. A v tu chvíli se zřízení ocitlo v krizi.

Gruzínská válka je spolehlivým příznakem blížící se krize současného zřízení. Zatím však není jasné, jak dlouho ještě bude potřeba bojovat, abychom dosáhli onoho kritického bodu. Strašně rád bych věřil tomu, že už moc dlouho ne.“

<http://otkaznik.livejournal.com/59153.html>

Také bych tomu chtěla věřit.

pd